

૨૪૩૪૨

શ્રી. ભાનુભતી રમણક માળા : ૧ :

વેણીનાં ફુલ

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

પ્રકાશક:

ભાવનગર મહિલા વિદ્યાલય તરફથી
સૌ. વિનોદિની ર. યાજ્ઞિક
શ્રી. બળવંતરાય ગો. મહેતા

મંત્રીઆ,

ભાવનગર સૌ કેળવણી મંડળ
ભાવનગર

પહેલી આવૃત્તિ
પ્રત ૧૦૦૦
એપ્રિલ
૧૯૨૮

બીજી આવૃત્તિ
પ્રત ૨૦૦૦
ઓગસ્ટ
૧૯૨૮

મૂલ્ય : ચાર આના

મુદ્રક

અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ,
સૌરાષ્ટ્ર મુદ્રણાલય : રાણપુર

મારા મીઠા ગૃહ-સંસારનો આ ફાલ
શ્રી લાવનગર મહિલા વિદ્યાલયની
વિદ્યાર્થીની બહેનોને

અર્પણ

બેટ

બહેન.....ને

.....

તરફથી

સાંકળિયું

ગીત વિષય

પાનું

પ્રવેશક

૧ વેણીના ઝૂલ	૧
૨ આઝૂડી બહેન	૪
૩ બોલે મોરડો	૬
૪ પારેવાં દંપ્ત [પ્રથમ બે પંક્તિઓ લોકગીતની છે.]	૮
૫ નીંદરભરી [પહેલી એક પંક્તિ લોકગીતની]	૧૦
૬ વીરંડો [ગવાતું નથી, તાલમાં આલાય છે.]	૧૧
૭ ચલ ગાગર [પહેલી બે પંક્તિ લોકગીતની]	૧૫
૮ લાલ લાલ જોગી [પહેલી બે પંક્તિ લોકગીતની]	૧૬
૯ દાદાજીના દેશમાં	૧૭
૧૦ વાદળમાં વસનાર	૧૯

[રવીબાબુના ‘શિશુ’ નામક સંગ્રહ

માહેલા ‘માતૃવત્સલ’ કાવ્યનો અનુવાદ]

૧૧ સાગરમાં વસનાર	[૩૫૨ મુદ્રણ] ૨૧
૧૨-૧૩ ગામડાંના વીસામા	૨૩-૨૫
૧૪ સરજ ! ધીમા તપો	૨૭
૧૫ દરિયા	૨૮
૧૬ કાળુડો રંગ	૩૦
૧૭ લીલા રંગ	૩૨
૧૮ પાળો રંગ	૩૩

૧૬ રાતો રંગ	૩૫
૧૭ દરિયાની માછલી [પ્રથમ કડી લોકગીતની]	૩૭
૨૧ આલનાં દીવડા	૩૯
૨૨ આલનાં મોતી	૪૨
૨૩ આલનાં ધુલો	૪૪
૨૪ આલનાં ચંદરવા	૪૬
૨૫ ઉભાં રો' રંગવાદળી	૪૯
૨૬ ચારણ-કન્યા	૫૧
૨૭ વીંઝણો	૫૫
૨૮ માલા ગુંથણ [શાહજહાં'માંનું' અનુવાદિત]	૫૮
૨૯ અસંતની વનદેવી	૬૦
૩૦ કોઈ રમનારા	૬૩
[* રવિબાબુના 'શિશુ'માંથી અનુવાદ]	
૩૧ બ્લેન હિન્દવાણી	૬૬
૩૨ તલવારને. વારસદાર	૭૧
બાણવા જેવા શબ્દોનો કાવ	૭૪

* પહેલો આવૃત્તિમાં સરત ચૂકથી આ ઉલ્લેખ રહી ગયો.

મળવાનાં ઠેકાણાં

મુંબઈ : આર. આર. શેઠ એન્ડ કો.

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ

અમદાવાદ : એસ. જે. શાહ માદલપુર.

ભાવનગર : શ્રી. મહિલા વિદ્યાલય.

:: બીજી આવૃત્તિ ::

બહેનો,

ભાઈની પહેલી ખોઈ તો તમે જલ્દી ખુટાડી નાખી. વગડાનાં કુલો વડે પણ તમારા અખોડા શણગારવા તમને ગમ્યા ખરા. તમારો ગુણ કેમ ભૂલાય ? તમે મારામાં નવી હોંશ મૂકી લીધી છે. હું તમારે સાદું નવા ડુંગરામાં ભસું છું. નવાં કુલો વીંચું છું.

અધિક્રમાસ
પ્રિંસિપા
૧૯૮૪

}

તમારો ઓર્શીગણ
બંધુ

ખાસ આલાઓ માટે
વખાવેલ નાટિકા

‘ખલિદાન’

લેખક
શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી

કિંમત ૦-૧-૬
પોસ્ટેજ સાથે

લખો : મંત્રીઓ,
ભાવનગર સ્ટ્રી કે. મંડળ
ભાવનગર

પ્રકાશકોનું નિવેદન

બાલકો, કુમારો, યુવકો ઇત્યાદિ માટે ખાસ સાહિત્ય પ્રગટ કરવાનો આજે યુગ બેઠો છે. અમને જે અમારા મહિલા વિદ્યાલયને અંગે ન્હાની મોટી સડુ બહેનો માટેનું ઉચિત સાહિત્ય કાઢવાનો ધર્મ લાગ્યો. અલ્પ આરંભ કરવા માટે એક સ્નેહી ભાઈ મનસુખલાલ પ્રેમજી પારખ તરફથી રૂ. ૫૦૦) પાણ મળી ગયા. એમની ઇચ્છા પ્રમાણે અમે આ માલાનું નામ “ શ્રી. ભાનુમતી પ્રકાશન માલા ” રાખ્યું છે.

માલાના પ્રથમ પુષ્પ તરીકે આ ‘ વેણીના ફૂલ ’ ધરતાં હર્ષ થાય છે. આ પુસ્તકના કર્તાની મહિલા વિદ્યાલય પ્રતિની મમતા તો બહાની છે. કન્યાઓની માગણીથી અગાઉ એમણે “ બલિદાન ” નાટક લખી આપેલું ને તે કન્યાઓએ હોંશે હોંશે બજવેલું. એમની પાસે લોકગીતો ગવડાવીને પણ એમનો ભંડાર કન્યાઓએ ખૂટવાડ્યો. એ ખૂટમાંથી જ આ સ્વતંત્ર નવાં કન્યા-ગીતોની સરાળી ઉછળી.

ભલે આવી એ ખૂટ !

કન્યાઓએ, મોટી મહિલા-બહેનોએ ને અમે સહુએ આ ગીતોમાં ઉંડો રસ લીધો છે. કન્યા-શિક્ષણમાં આવી

કૃતિની ઉપયોગીતા મોટી છે. કન્યા-સાહિત્યની તૂટ ભોગવના યુગમાં આંત પ્રયાસ, પ્રયાસ તરીકે પણ આદરણીય છે.

પરંતુ અમે તો આ ગીતો પરત્વે જાતિ-ભેદ પણ પાડવા નથી માગતા. પુરુષ-હૃદયને પણ એ નિર્મલ રસ આપે છે. શિક્ષણના સર્વ પ્રેમીઓ પ્રતિ વિનંતિ છે કે શિક્ષણ-સંસ્થાઓમાં આ ગીતોનું સ્થાન નક્કી કરે.

પ્રથમ આવૃત્તિમાં એક ફરજ બજાવવી રહી ગઈ હતી : અને તે ભાઈશ્રી રવિશંકર રાવળનું 'જેળ સ્ત્રીકારવાની. મુખ્ય પૃષ્ઠ પરનું 'ભાવનાત્મક ચિત્ર કો' કવિના શિષ્ય ઉર્મિ કાવ્ય સરખું એમની પીછીમાંથી ખાસ 'વાણીના કુલ' માટે જ સરી પડ્યું છે અને ભેટ રૂપે મળ્યું છે.

મહિલા વિદ્યાલય
ભાવનગર
ચેત્રી પૂર્ણિમા
૧૯૮૪

) સૌ. વિનોદિની ર. યાજ્ઞિક
) બલવંતરાય ગોપાલજી મહેતા
) મત્રીઓ. ભાવ. સ્ત્રી. કે. મ

પ્રવેશક

લોકસાહિત્ય એટલે વહેતીયાળુ નદી સરખું પ્રવાહી સાહિત્ય. એ વહેતું રહે તેટલા પ્રમાણમાં જ એની નિર્મળતા : એ થાંભી ભય ત્યારે નદી મટીને ખાડો બને, ખાડાનું ય ખાખોચીયું બને, ગંધાચ ને પછી સૂકાઈ ભય.

અને લોકસાહિત્યનું સૂકાવું એટલે શું ? પ્રજના આંતઃજીવન પરની એક મોટી વિપત્તિ. લોકોનાં બેતરમાં અનાવૃષ્ટિ હોય તો તો હવે મોંઘે લાવે એ પંખળના ઘડે અંતે માળવાનો બાજરો ઉતારી શકાય છે, પણ પ્રજના પ્રાણ પર રસ-સાહિત્યની અનાવૃષ્ટિ આવતાં, એ પ્રાણની ટુંધા શમે તેવું કોઈ સાહિત્ય આજે રેલગાડીમાં ભરીને પંખળ કે માળવેથી નહિ લાવી શકાય.

અં આપત્તિ આજે લોકોનાં જીવન પર ઉતરી ચૂકી છે. ત્યાં ગીત ભજનોની ને કથા વાર્તાની નિત્ય નવેલી એલીઓ ખેસતી ત્યાં આજે નવી એક પંક્તિ પણ રચાવી દેવાયલી થઈ પડી છે. લોકોના કંઠ ઉપર આપોઆપ ચડી ખેરે એવું કાવ્ય કેવળ લોક-કાવ્ય કલેથી થાડું લોક-કાવ્ય થઈ જવાનું હતું ? પાણીને દૂધ કદી પીએ કાંઈ અમીના આડકામ થોડા આવે છે ?

પ્રજનો પ્રાણુ બપૈયાની દશા ભોગવી રહ્યો છે. આપણે એ તરફ આંખખીંચામણા ક્યાં સુધી કરીશું? નૂતન લોક-સાહિત્ય પ્રજનાં દિવ ડાલાવે છે, પણ નૂતના જીવનમાંથી પ્રજાએ જે નવો પલટો લીધો છે, તેને અનુરૂપ એવું નવું સાહિત્ય સરખાયા વગર માત્ર નૂતનો મેળ પ્રજના નવા ઉદ્ભવેલા મનોરથો સથે નથી મળવાનો. નૂતન આપણને પ્રેરણા આપે વાટ દેખાડે, પોતાનું કલેવર આપણને વાપરવા માટે આપે, પણ તેમાં પ્રાણુ તો નવો પૂરાવો જ ભેદ્ય. એ આપણી ભાષા-દરિદ્ર્યની ફરીઆદને નૂડી ઠરાવે; ભાનોની ગોડવળી, વાક્યોની રચના, રંગોની પૂરણી વગેરે સભર ભર શીખાવે; પણ નવયુગે આપણને બેઠ દીવંલી સુરમ્ય કલ્પનાઓ, વિશાલતમ ભાવનાઓ, સંસ્કાર-ભીની ઉર્મિઓ, એ બધું તો આપણે નૂતના ચિત્રપટમાં પ્રયત્ન કરીને પૂરવું જ રહ્યું.

નૂતનાં લોક ગીતો, સુભાષિતો ને વાર્તા ક્યાંઆ આપણને જે નવું સૃજવાની શક્તિ ન આપે તો એના એ અર્થ થાય કાં તો એ નૂતનામાં કદિ ખરી પ્રાણુશક્તિ જ નહોતી, અથવા તો એ નૂતનાની પ્રેરણા ઝીલવાનું કાવત આપણી રસિકતામાં રહ્યું જ નથી. પરંતુ એ વાતને તો કવિ નદાનાલાલ, ખોટાદકર, ત્રિમૂવન વગેરેએ નૂડી પાડી છે. એ બંને સંપત્તિઓ આપણી પાસે મોનૂદ છે. પણ આપણામાં એક માન્યતા પ્રવર્તે છે કે poets are born, not made : જન્મથી જ કાવ્ય-પ્રતિભા લઇ આવનારાઓ જ કવિઓ થઇ શકે છે, કવિઓ કાંઇ અહીં તૈયાર કરી શકાતા નથી: આ સત્ય હશે. પણ જન્મગત પ્રતિભાને યે પ્રગટ થવાનો જે સ્વભાવિક અવકાશ લોકોને મળતો

એમએ તે દવે નથી મળતો લોકકાવ્ય વિષે તો એટલું જ કહી શકાય કે એના કવિઓ કોઈ અસાધારણ પ્રતિભાનો પુંજ લઈને જ અવતર્યા નહોતા. અથવા તો ભલે એમ કહો કે એ પ્રતિભા જનસામાન્યમાં વેરાએલી જ પડી હોય છે. લોકગીતની રચના વિષેની વિદ્વાનોની માન્યતા એમ કહે છે કે અમુક ઉર્મિને આધીન બનતું આખું લોક-વૃદ્ધ એ કાવ્યની શીઘ્ર રચના સંગાથે મળીને કરી કાઢતું. એની પાસે પ્રવાહી મીઠી ભાષા તો સૈયારી દોલત સમી માન્ય જ હતી. વનવાસી જીવનને સહજ એવો કુદરત માતાનાં સહવાસ હતો. રુદ્ધિના સૌંદર્યમાં વિચરતી કલ્પના હતી. હૃદયવેદનાના ઝંકાર સામે હોંકારો આપે તેવા ઉર્મિતારવાણી હૃદય-નીણા હતી, કાવ્યની તૃપ્તિ પણ કુદરત-પ્રેરિત હતી. પછી એમાંથી સહજ રીતે કવિતા સરખતી. સર્વસામાન્ય જનતાના જીવન-ધ્વનિ ઝીલનારી એ કવિતા હતી, તેથી સડસડાટ કંડપરપરા પર પણ ચડી જતી. અસાધારણ પ્રતિભાનો દાવો ત્યાં ટકી શકે તેમ નહોતું. સાદું જીવન તે રીતે સાદી સરલ રીતે કાવ્ય વાટે વ્યક્ત થઈ શકતું.

આ પુસ્તિકાના રચનાર પાસે પણ અસાધારણ વા સાધારણ પ્રતિભાનો દાવો નથી. લોકસાહિત્યના નિરંતરના સમાગમે ભાષા આપી, ઉર્મિ આપી, ઉદ્યમ કરવાની પણ ચિત્ત-વૃત્તિ આપી, એનું આ કેવલ ગયા *ચાર માસમાં જ નીપજ શકેલું પરિણામ મારા અલ્પ નૈવેદ્ય તરીકે રહ્યું કદે છે.

*‘દાદાજીના દેશમાં,’ ‘સાગરમાં વસનાર’ ‘વાદળમાં વસનાર’ મળી ત્રણ ગીતો આશરે છ વર્ષ પર રચાયેલાં છે.

આપણે સહુએ-અથવા ધણાએ-લોકસાહિત્યના અંતરતમ ઝર-
ણની સાથે આપણી ઉર્મિની કોઈ એક નીક બેઠી દઇએ તો
રહેજે એ સરવાળી આપણા વાટે વહાવી શકીએ છીએ.
કાંઈ નહિ તો ન્હાનાં ભાઈ બહેનોની જીભને ટેટવે રમતાં
થઈ જાય તેવા સુરમ્ય શબ્દનાં બેઠકણાં તો બેઠી શકાય.
તેની પણ આજે ઓછી જરૂર નથી. બાલકોને બહુ કાળ
સુધી અજાણે ને અપચો કરાવે તેવાં બેઠકણાં ગાવાં પડ્યા
છે. વળી જમાનો એટલા વેગથી આગળ વધે છે કે ગઈ
કાલનું રાંધેલું ધાન આજે ગમતું નથી.

મેં આ રચનામાં કઈ દૃષ્ટિ રાખી છે તે કહી દઉં.
વિચારનો ઉત્તર આ રીતે થયો' એ મુંઝવણો માલુમ પડી:

૧ અમૂક લોકગીતો પોતાને રાગે અને ભાવે કરી,
શરૂની એકાદ બે પંક્તિ પૂરતાં અતિ સુંદર હોય છે,
પણ ત્રીજી પંક્તિથી કાં તો 'દાખણ, નાવણ, ભોજન, પોઢણ'
ની અથવા 'સોનીડા, દોસીડા, સુતારીડા'ની પુનરુક્તિતજ
મંડાઈ જાય દાખલા તરીકે:

નીંદર ભરી રે શુલાલે ભરી

આજ મોરી અખિયાં નીંદર ભરી રે

સામી બજારે વાળીડાનાં હાટ છે

ચુદડી બોરવા સાંચર્યાં જ -આજ

પ્રથમની બે પંક્તિઓનું શબ્દ-ચિત્ર એટલું સુંદર
દેખાયું, ટાળ પણ એવો મસ્ત લાગ્યો, કે હાલરડું રચ-
વાની દૃષ્ટિ જગી પરિણામે

નીંદર ભરી રે શુલાલે ભરી

બેનીબાની આંખડી નીંદરભરી રે

એવી રીતે પ્રારંભ કરી નિદ્રાના કાંઈ ‘નીલ સમદર’માં
નાની બેન મુસાફરીએ ગાતાં હોવાની સુગમ્ય કલ્પના
ગોઠવી શકાઈ. [પાનું ૭ : નીંદરભરી]

૨. ફેટલાંક લોકગીતો બાલ-ગીતો બનવા માટે યોગ્ય
ઢાળ ને તાલમાં ગવાતાં હોય, શરૂની એ પંક્તિઓ બાલ-
કોનું મન દૂરી લે તેવી હોય, પણ પછી એમાં હીન
અભિરૂચી વાળી પંક્તિઓ આવેઃ જેમ કે -

પાળે ધૂમે પારેવડાં પારેવાં હ્યો
મટીએ ધૂમે મોર, માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

મેં વીરાછ વારીયા પારેવાં હ્યો,
છ દેફલીમા શું મોયો માના જનમ્યા, પારેવાં હ્યો.

વગેરે વગેરે

આંહી પારેવાંની આખી રમ્ય કલ્પના ધ્રુળ મળી ગઈ.
પરંતુ તેટલા કારણે આપણાથી એ ગીત, એ ઢાળ ને
એ ચિત્રનું મૃત્યુ કેમ થવા દેવાય ? આપણે એને સંસ્કૃ-
તથી વિમૃષિત કરીએ. પારેવા પંખીનું જ એક આલેખન
અજમાવીએઃ

પાળે ધૂમે પારેવડાં પારેવાં હ્યો,
ટાડવે ધૂમે મોર માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો !

પાંચ ધોળાં પાંચ વાદળી, પારેવાં હ્યો,
આંખહી રાતી ચોળ ગાના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો !

આંગણલે પણ પાડતાં પારેવાં હ્યો !
ધૂળમાં શુંથે ફૂલ માના જનમ્યા, પારેવાં હ્યો !

એ રીતે ‘પારેવાં’ નું સ્થુલ જીવન નાનાં ભાઈ-બહેનોને ગમે તેવું કરવાનો પ્રયત્ન થયો.

૩ એથી સહેજ નૂદી તરેહનું રૂપાન્તર કરવાથી કેટલાંયે આસડછેદીયાં અથવા સૂગ ઉપજવતાં ગીતોનું અમર તરવ આપણે હાથ કરી શકીએ છીએ. એક મુસલમાની તોરનું ગીત છે :

ધૂપ પડે ને ધરતી તપે છે બલા !

સૂરજ રાણા ! ધીમા તપોને

મારી મેંદીનો રંગ ઉડી જાય !

એ સરસ ભાવ : પણ પછી તો ‘મીયાં’ અને ‘દાતણીયાં’ દેખાયાં :

મીયાંકે વાસ્તે દાતણીયાં મગાવો બલા !

હાં રે એનાં નેનાં ઝખૂકે જલપૂર

હાં રે એનાં જોખન જાય ભરપૂર-સૂરજ

ગીત આવું ગવાતું કદાચ આજના યુગમાં ન ગમે. તો પછી આપણે દાજ, ભાવ, કલ્પના સહેજ ફેરવી ફાટીએ

હાં રે મારી મેંદીનો રંગ ઉડી જાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો ધીમા તપો !

હાં રે મારો કંઠનો ચાંદલો ચાળાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો ! ધીમા તપો !

વગેરે કેવળ નૂદી નૂદી વણસતી રાણગાર સામગ્રીનાં ચિત્રો વસાવી દઈએ. [પાનું ૨૩: સૂરજ ધીમા તપો !] એટલે શબ્દોની સુઘડ દગલીઆ પણ મઝા આપે, અંદરની કન્યાહૃદયનું સ્પર્શતી એક સ્નેહની ઉર્મિ પણ ઉડે:

મારા કેમે નવ પંથ પૂરા થાય રે-સૂરજ૦

જેને શોધું તે દૂર સરી જાય રે-સૂરજ૦

૪. કેટલાંએક લોકગીતના ઢાળ ધબ્બાજી રૂચિકર અને મર્મગામી હોય છે. પણ ગીત પોતે પહેલેથી છેલ્લે મુખી ગ્રામ્ય સ્નેહનું કંઈક અગ્રામ્ય ચિત્ર ઉભું કરે છે :

સોનાં ઇંઢાળી રૂપા બેડલું રે

નાગર ઉભા રા રંગ રસિયા

પાણીડાં ગઈતી તળાવ રે...નાગર૦

* * *

તારા ઘટો તે ઝારી તો ચડે રે...નાગર૦

તું જો મારા ઘરડાની નાર રે...નાગર૦

ફટય રે ભુંડા ને ફટય પાપીયા રે...નાગર૦

તું છો મારા માડીબયો વીર રે...નાગર૦

આજે આવી સંવનન-છબી પ્રતિ કંટાળો આવે. પણ ઢાળ તો ઉત્કૃષ્ટ ઢાળો માટેલો એક છે. એ ઢાળમાં દૂર દૂરથી કોઈ ‘ઉભા રા !’ નો કડણ મધર સાદ સંભળાય છે. એટલે આપણે એવું અનુરૂપ ભાવવાળું કોઈ સ્નેહી યુગલ શોધીએ, કે જેમાં બાલ-માનસ પણ રસ લઈ શકે. એ યુગલ કોણ ! મોરલા ને વાદળી :

લીલા છે મારા કાળી વાદળી રે

એક વાર ઉભાં રા’ રંગ વાદળી

વરસ્યા વિણુ શાને વહ્યાં જાય રે-એક વાર૦

એમાં મોરલાનું કંદન આવે, વાદળીનાં ચિનવાળાં આવે, વાદળની માનવ સુખાદૃતિ કદપતી નવયુગની ભાવના પણ

આને, વાદળીના હૃદય વિષે વૈજ્ઞાનિક વાસ્તવિકતા પણ
આને. આવે બધું, પણ સાદાં સરલ, લોકભોજ્ય વેળામાં
લાવી શકાય તે જ અર્થ સરે. [પાનું ૪૩: રંગ વાદળી.]

૫. તદ્દન નવા જ ઢાળ: લોકગીતોના ઢાળ એટલા
બધા માલિક અને બહુરંગી છે કે સતત પ્રીતિથી એનો
અમાગમ સંવતાર ઢાઢોક પ્રયત્ન કરીને સંદેહે પોતાના અંત-
રમાં પણ નવા નવા ઢાળો ને નવા તાલો ગુંજતા અનુ-
ભવે છે. ‘મારી બાહુડી બેડેન’ ‘સાગરમાં વસનાર,’
‘દાદાજીના દેશમાં’ ‘રાતો રંગ’ ‘કાળુડો રંગ’ વગેરે
ગીતોના ઢાળો એ રીતે નવીન છે. એ રીતે આપણે
ઢાળોમાં પણ નવીનતા લાવી શકીએ. આપણી મૂડી એટલે
અંશે વૃદ્ધિ પણ પામે છે.

૬. ચાર-ગી સાહિત્ય પણ લોક સાહિત્ય છે. એના રંગો
આપણે નીતારી લેતા જઈએ. એ સાહિત્યમાં પણ વીર,
કરુણ, વગેરે રસોની શાબ્દિક જમાવટ વાણસમજાયે પણ
આપણને થડકાવી નાખે છે. એનું મુખ્ય અંગ નાદવૈભવ-
નાદપ્રભાવ છે. નાના ભાઈબહેનોને પણ શ્રુતિ-વૈભવ જ
પ્રથમ સ્પર્શે છે. માટે આપણે શું કરવું રહ્યું ? એમ ને
એમ તો ચાર-ગી છંદો નાદ હજમ થાય. એનું શબ્દ-
ગુંથણ જટિલ છે. એટલે આપણે એ રચનાની શૈલીને
સાદા શબ્દોથી ને સરલ ભાવથી વાપરતા થઈ જઈએ. એ
યત્ન મેં ‘ચારણ કન્યા’ના ગીતમાં કરેલો છે [પાનું ૪૫]

૭ વિષયોની ચુંટણીમાં પણ મેં આ દષ્ટિ રાખેલી છે.
પસંદ કરવાં લોક-શ્રવણના જ દર્શ્યો કે વિષયો. ભાષામાં
બંને પક્ષનો મેળ કરવો : અને ભાવ-કલ્પના નવનવાં

પૂરવા પ્રયત્ન કરેલા; ‘વીરડો’ ‘વીંઝણો’ ‘ગામડાંના વિસામા’ ‘બહેન હિન્દવાળી’ વગેરે એની સાક્ષી પૂરશે. ‘વીંઝણો’ ગીતમાં અસહી રળીયામાળા લોક-વીંઝણા પરથી એનાં સ્વરૂપો નવી દૃષ્ટિએ મેં આકાશ, દરિયો, મોરકળા, આંખો વગેરેમાં કદપી લીધેલ છે. એનં એ જનતની કદપ-નાની અખંડતા જૂનાં લોકગીતોમાં સામાન્ય રીતે તૂટી ગયેલી દેખાય છે તે જનજીને સાંગાપાગ ઉતારવાના આપણા નવા પ્રયત્નો જરૂર લોકદૃષ્ટિમાં પણ આદરને પાત્ર થવાના.

આટલું કહ્યા પછી પણ એક વાત ઉભી રહે છે. કોઈ પણ ગીત રચાયા પછી તૂર્ત જ લોકગીત નથી બની જતું. ખરી રીતે તો એ એની રચનાની શરૂઆત જ સમજવી. એને અનેક લોકો પોતાની રસનાની સરાણ પર ચડાવી ખાડા ખડિયા કાઢી નાખે, વારંવાર પોતાના કંડનો રંદો મારી પ્રત્યેક પંક્તિ લીંચી કરી કાઢે, અનેક રસિકો એના કેમિ-પ્રવાહમાં પડીને પોતાના તરફથી પણ અકકેક કહી કેમેરતા બચ, બંધ એસતા શબ્દો ન હોય તેને ફેરવતા બચ, એમ છેવટે ઘણાં વર્ષો પછી જ એનો અતિમ ઘાટ નક્કી થાય : એ લોકગીતોની રચનાનાં નિયમ છે. સાચું લોકગીત કોઈ એક જ કવિની માલીકીનું નહિ પણ જન સમરતનું ઉત્પન્ન કરેલ ધન છે. આ સંગ્રહનાં ગીતોમાં પણ જો લોકગીતોનું કોઈ ચિરંજીવ તત્વ હશે તો તેનું જોહલું સ્વરૂપ કેંક વર્ષો પછી જ નક્કી થશે. અને એ જો લોકગીત જ નહિ હોય તો પુસ્તકમાં જ પડવું રહેશે.

અત્યારે તો આ સંગ્રહ પ્રગટ કરવાનો મારો અધિ-કાર આટલો જ છે : કે ભાવનગર મહિલા વિદ્યાલય, રાજકોટ શાસ્ત્રીયશાળા, દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી ભવન, અને ભાવનગર

આલ્ફ્રેડ હાઇસ્કૂલ, વગેરે સંસ્થાઓનાં શિક્ષક શિક્ષિકાઓ તેમજ વિદ્યાર્થી ભાઈ-બહેનોની સમક્ષ આમાંના ગીતો ગાઈ બતાવતાં એ તમામે આ રચનાઓ પર અત્યંત પ્રેમ દર્શાવેલ છે. અને તે પરથી વિશ્વાસ બેસે છે કે આ ‘વેળીના ફૂલ’ વગડાકે હોવા છતાં પણ અન્ય ધાળાં માઈ-બહેનોને મનગમતાં થઈ પડશે.

મેં આ ગીતોની ભાષામાં કાઢીઆવાડી શબ્દો વાપરવાની તો સકારણ જ હૃદ લીધી છે. સાહિત્યને પ્રાંતિક બનાવવાનો હેતુ નથી. પણ તેથી ઉકલું જે પ્રાંતિક છે તેને સમય ગુજરાતનું ભાષાધન બનાવવાનો શુદ્ધ અભિલાષ છે. અને ગુણપ્રેમી ગુજરાતે ચોતે પણ એ ભેદના સ્વીકાર ક્યાં નથી કર્યો? એણે ક્યાં ના પાડી છે? પણ બીજી પણ એક હૃદ મેં લીધી છે: કાઢીઆવાડી પ્રત્યયો લગાડવાની: દાખલા તરીકે બહુવચનમાં ‘આ’ ને બદલે ‘યું’. તે જ રીતે ‘ગર્વર’ જેવા શબ્દને ‘ગોઢર’ બનાવી દીધેલ છે. આમાં પણ પ્રાતિક્તાનો આશ્રહ નહિ, પણ કાવ્યમાં લેવાની અન્ય સ્વતંત્રતાઓ અનુસાર કાવ્યને વધુ ગંધ બનાવવાનો જ હેતુ છે.

મહિલા વિદ્યાલયના સંચાલકો તથા શિક્ષક બધુઓએ સાચા હૃદયથી મારા આ પ્રયાસોમાં રસ લીધેલો છે, ખૂંસો મુધરાવી છે ને શુણો પર ઉમળકા બતાવ્યા છે. એમના પ્રોત્સાહન વિના આ પરિણામ આટલું બહેલું ન જ આવ્યું હોત. તે સિવાય વિદ્યાલયની બહેનોના મમત્વની ગાફી તો આ પુસ્તકનું સમપણ જ પૂરશે.

વેણીનાં ફુલ

[દાળ-મારે ઘેરે આવજો માવા, ઉનાં ઉનાં ઢેખરાં ખાવા.]

મારે ઘેરે આવજો બેની !

નાની તારી ગૂંથવા વેણી.

આપણા દેશમાં નીર ખૂટયાં ને

સળગે કાળ દુકાળ;

કુલ વિના મારી બેનડી ! તારા

શોભતા નો'તા વાળ -મારે૦

બાગબગીચાના રોપ નથી બેની

ઉગતા મારે ઘેર;

મોગરા ડોલર બાઈ ચંબેલીની

મારે માથે નથી મ્હેર -મારે૦

રૂપ સુગંધી હું કાંઈ નો જાણું
 ડુંગરાનો ગોવાળ !
 આવળ ખાવળ આકડા કેરી
 કાંઠ્યમાં આથડનાર -મારે૦

ડુંગરાની ઉંચી ટોચ ઉભેલાં
 રાતડાં ગુલેનાર;
 સાપ-વીંઠ્યા પીળા કેવડા હું મારી
 ખેન સાટુ વીણનાર -મારે૦

ખડાડ તણે પેટાળ ઉગેલાં
 લાલ કરેણીનાં ઝાડ;
 કેશૂડલાં કેરી વાંકડી કળિયું
 વીણીશ છેલ્લી ડાળ -મારે૦

ખેતર વચ્ચે ખોઈ વાળીને
 ફુલ ઝીણું ખોળીશ;
 વાગશે કાંટા, દુઃખશે પાની
 તોય જરીકે ન ખડીશ-મારે૦

સાંજ વેળા મારી ગાવડી ઘોળી
આવીશ દોટાદોટ;
ગોંદરે ઉભીને વાટ જોતી બેની
માંડશે ઝૂંટાઝૂંટ -મારે૦

મોઢડાં નો મચકોડજે બાપુ !
જોઈ જંગલનાં કુલ;
મોરલીવાળાને માથડે એ તો
ઓપતાં'તાં અણમૂલ -મારે૦

શિવ લોળા, લોળાં પારવતી, એને
લાવતાં દિવસરાત;
તુંય લોળી મારી દેવડી ! તુંને
જોલશે સુંદર ભાત -મારે૦

ભાઈભાભી બેય લેળા બેસીને
ગુંથશું તારે ચૂલ;
થોડી ઘડી પે'રી રાખજે વીરનાં
વીણેલ વેણી-કુલ !

મારે ઘેરે આવજે બેની
લાંબી તારી ગુંથવા વેણી !

બાલૂડી જહેન

મારી બાલૂડી જહેન !

મારી લેખૂડી જહેન !

તારી આંખો ઝીણી ને આલ જોતી રે જહેન !

મારી બાલૂડી જહેન !

મારી બહાલૂડી જહેન !

તાઈં મોઢું નાનું ને હાસ્ય મોટાં રે જહેન !

મારી બાલૂડી જહેન !

મારી કાલૂડી જહેન !

તારી ઝીણેરી જીલ, બોલ ઘેરા રે જહેન !

મારી બાલૂડી જહેન !

મારી ઘેલૂડી જહેન !

તારી આછી પાંપણુ ને નીંદ ઘાટી રે જહેન !

મારી બાલૂડી જહેન !

મારી કોડીલી જહેન !

તારું માથું ટુંકું ને વાળ લાંબા રે જહેન !

મારી બાલૂડી જહેન !

મારી લાડીલી જહેન !

તારી નાની કાયા ને જોર જખરાં રે જહેન !

મારી બાલૂડી જહેન !

મારી માધૂરી જહેન !

તારી ઉંમર છોટી ને વાત મોટી રે જહેન !

મારી બાલૂડી જહેન !

મારી ભોળૂડી જહેન !

તારાં જીવતર થોડાં ને હેત ઝાઝાં રે જહેન !

જોલે મોરલો

હાં હાં રે મીઠો જોલે મોરલો

દીઠો અદીઠો જોલે મોરલો

ડુંગરની ધારે જોલે મોરલો

દેવળને દ્વારે જોલે મોરલો

આંખાની ડાળે જોલે મોરલો

સોવરની પાળે જોલે મોરલો

રાબના ચોકમાં જોલે મોરલો

રાણીના ગોખમાં જોલે મોરલો

વીરાને ચોટલે જોલે મોરલો

ભાભીને ચોટલે જોલે મોરલો

મોતી ચણતો જોલે મોરલો

દિન ગણતો જોલે મોરલો

પંખીડાં તરસ્યાં, બોલે મોરલો
 મેહૂલા વરસ્યા, બોલે મોરલો
 ઢલડદે આવો ! બોલે મોરલો
 મોંઘાં મ થાઓ ! બોલે મોરલો
 ઢલડ લીંબય છે, બોલે મોરલો
 આવે ને બય છે, બોલે મોરલો
 પીછાંની છતરી, બોલે મોરલો
 ઢલડને શિર ધરી, બોલે મોરલો.

પારેવાં હ્યો !

પાળે ઘુમે પારેવડાં પારેવાં હ્યો,
ટોડલે ઘુમે મોર, માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.
પાંચ ઘોળાં પાંચ વાદળી પારેવાં હ્યો,
આંખડી રાતી ચોળ, માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.
આંગણીયે પગ પાડતાં પારેવાં હ્યો,
ધૂળમાં ગૂંથે કુલ, માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.
ઘેરું ઘેરું કાંઈ ઘઘવે, પારેવાં હ્યો,
લીલી કુલાવે હોક માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.
જોડલું જૂઠું થાય નૈ, પારેવાં હ્યો,
રોજ પારેવી સંગ માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.
આભને આરે ઉડતાં પારેવાં હ્યો,
પોઢતાં પૃથવી માંચ માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

અસળ ધાન આરોગતાં પારેવાં હ્યો,
નીકર કાંકરી ખાય, માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

ચખૂતરે એનાં બેસણું પારેવાં હ્યો,
રાજમોહુંને ગોખ માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

બેનીખાએ બોલાવીયાં પારેવાં હ્યો,
તીતી ! તીતી ! બોલે માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

આંગળીએ ઉડી બેસતાં પારેવાં હ્યો,
હાથેળીએ ચણ ખાય માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

ઝીણી ઝીણી ચાર ઝાંઝરી, પારેવાં હ્યો,
ઘૂઘરીઆળી ઘસવો માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

ભાલલડી પેંરાવશે પારેવાં હ્યો,
પારેવડાંને ખાય માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

રૂમઝુમન્ત નેવલે પારેવાં હ્યો,
ઓસરીએ ધમકાર માના જનમ્યા ! પારેવાં હ્યો.

નીંદરભરી

નીંદરભરી રે ગુલાબે ભરી

બેની બાની આંખડી નીંદર ભરી રે !

નીંદરને દેશ બેની નલ્ય નલ્ય જતાં,

અંકાશી હીંચકાની હોડી કરી-બેનીબાનીં

દોરી તાણીને વીર મારે હલેમાં,

હાલાં વાયાં ને હોડી વેગે ચડી-બેનીબાનીં

નીંદર બેડી છે નીલ સમદરના બેટમાં,

કેસરીયા દૂધના કટોરા ધરી-બેનીબાનીં

નીંદરનો બાગ કાંઈ લૂંબે ને ઝૂંબે,

કળીઓ નીતારીને કચોળી ભરી-બેનીબાનીં

સીંચ્યાં એ તેલ મારી બેનીને માથડે

નાવણુ દેતી રે ચાર દરિયાપરી-બેનીબાની

છીપાની વેલડીને જોડ્યા જળ-ઘોડલા,

બેસીને બેન જાય મુસાફરી-બેનીબાનીં

સાતે સિંધુને તીર સફરો રે કીધી,

સુરજ ઉગ્યો ને બેન આવ્યાં ફરી-બેનીબાનીં

વીરયો

વેકરામાં કેણે વીરડા ગાળ્યા ?

વીર મારે ગાળ્યા !

વીરડા રૂપાળા કેને કાજે ગાળ્યા ?

બેનીને કાજ ગાળ્યા

પંખીને કાજ ગાળ્યા.

વીરડાનાં પાણી કેણીયે ઉલેચ્યાં ?

ભાભીએ ઉલેચ્યાં

કાકીએ ઉલેચ્યાં

મામીએ ઉલેચ્યાં.

વીરડાનાં પાણી કેણે કેણે ડાળ્યાં ?

દેડકે ડાળ્યાં

કાગડે ડાળ્યાં

વાંદરે ડાળ્યાં.

વીરડાનાં પાણી કોણુ કરે આછાં ?

ભોર કરે આછાં

મીન કરે આછાં

ચક્રી કરે આછાં

દેવ કરે આછાં !

વીરડાનાં પાણી આછર્યાં કેવાં ?

રાજના હોજ જેવાં

તારાનાં તેજ જેવાં

પરીઓની પાંખ જેવાં

ધ્વિરની આંખ જેવાં.

વીરડાનાં પાણી કોણુ કોણુ પીશે ?

ગાવડી પીશે

ઢેલડી પીશે

કોયલડી પીશે

વાદલડી પીશે

પદમણી પીશે.

વીરડાનાં પાણી કેમ કરી પીધાં ?

છાલીયે પીધાં

ટોચલે પીધાં

ખોળલે પીધાં

મોઢડે પીધાં

વળી વળી પીધાં

લળી લળી પીધાં !

વીરડાનાં પાણી મીઠડાં કેવા ?

માતાના દૂધ જેવાં

વીરાના વહાલ જેવા

બાપુના બોલ જેવા

સાફીયરના કોલ જેવા.

વીરડાની ખોળે કોણુ કોણુ બોલે ?

મોરલા બોલે

સુડલા બોલે

ભમરલા બોલે.

વીરડાને કાંઠે કોણુ કોણુ બેઠું ?

બેડલું બેઠું

બટકડું બેઠું

મીઠાણુલી બેઠી

પારેવડું બેઠું

પાપટજી બેઠા

ગાવડલી બેઠી

ગોવાલણી બેઠી

માદેવજી બેઠા

પારવતીજી બેઠાં

સ્રીતા ને રામ બેઠાં

રાધા ને શ્યામ બેઠાં !

વીરડાને કાંઠે કોણુના વિસામા ?

ધોરીના વિસામા

પનીઆરીના વિસામા

મહીયારીના વિસામા

ભતવારીના વિસામા

દુઃખીયારીના વિસામા !

ચલ ગાગર !

ચલ ગાગર ચલ ગાગર પનઘટ પર જઈએ,
નાવડીનાં જોળાં નીર રે ગાગર મે છે.

પાણીડાંની હૃદય મારી ડેલતી આવે,
રોલે જેવી હંસલાંની ડોક રે ગાગર ધૂમે છે.

ઘેડલે ચડીને એક પોપટજી બેસે,
નિત નિત બોળે એની ચાંચ રે ગાગર ધૂમે છે.

પાણીડાં પીવે ને વળી પીછડાં પલાળે,
ચીર મારાં મોતીડે ટંકાય રે ગાગર ધૂમે છે.

પાણીભીની પાંખ એની ફરફરતી આવે,
જાણે મુને વીંજણુલા વાય રે ગાગર ધૂમે છે.

વીંજણા કરે ને વળી ગીતડાં સુણાવે,
શીળી એની છાંયડી છવાય રે ગાગર ધૂમે છે.

લાલ લાલ જોગી

લાલ લાલ જોગી લભૂત	લાલ જોગી રે !
લભૂત ભરેલી એની આંખ	લાલ જોગી રે !
પીંગળી જટા વિશાલ લાલ	લાલ જોગી રે !
લાલ ચાંદલો ને લાલ ગાલ	લાલ જોગી રે !
મંદ મંદ મંદ એની ચાલ	લાલ જોગી રે !
આંખડી ચરન્ત ચરણુ લાલ	લાલ જોગી રે !
હાથમાં ત્રિશૂલ ગળે માલ	લાલ જોગી રે !
અહાલોક ! બોલ હોહ લાલ	લાલ જોગી રે !
ખંજરી બજે મિલાવે તાલ	લાલ જોગી રે !
શૂભ પાતળી પ્રવાલ લાલ	લાલ જોગી રે !
ઘડીમાં વિરાટ ઘડી બલ	લાલ જોગી રે !
મહાદેવ કે મુકુન્દ લાલ	લાલ જોગી રે !
દેવ નહિ, મુકુન્દ નહિ, ન બાલ	લાલ જોગી રે !
ઉતર્યા અધોર ધોર કાલ	લાલ જોગી રે !

દાદાજીના દેશમાં

હાં રે ઝેની ! હાલો દાદાજીના દેશમાં
પ્રેમસાગર પરભુજીના દેશમાં-હાં રે૦

મધુર મધુર પવન વાય
નદી ગીતો કેં ગાય
હસી હાડી વહી જાય
મારા માલિક રાજાજીના દેશમાં-હાં રે૦

સાત દરિયા વીંધીને બહાણુ હાલશે,
નાગ-કન્યાના મહેલ રૂડા આવશે,
ઝેની આંખોમાં મોતી ઝરતાં હશે !
હાં રે ઝેની ! હાલો મોતીડાંના દેશમાં-હાં રે૦

સાત વાદળ વીંધીને બહાણુ લઈજશું,
ત્રીશ કેટિ તારાની સાથ ખેલશું,
ચંદ્ર સૂરજ ખીસામાં ચાર મેલશું !
હાં રે સખી ! હાલો, ચાંદરડાંના દેશમાં-હાં રે૦

સમી સાંજે દાદાને દેશ પહોંચશું,
 એના પાંખાળા ઘોડા ખેલાવશું,
 પછી પરીઓને ખોળે પોઢી જશું !
 હાં રે બેની ! હાલો એ પરીઓના દેશમાં-હાં રે૦

ભલે હોય ઘણું તાણુ
 ભલે ઉઠે તોફાન
 આજ બનશું બેભાન
 થવા દાખલ દાદાજીના દેશમાં !

હાં રે સખી ! હાલો દાદાજીના દેશમાં
 પ્રેમસાગર પરભુજીના દેશમાં-હાં રે૦

વાદળમાં વસનાર

પેલાં વાદળમાં વસનાર, માડી ! મને બાળ બોલાવે
એનાં હૈયાં તે કેવાં હેતાળ ! માડી મને રમવા બોલાવે

આઘાં ઉભાં કરે વાતડી
અમે રમત જ રમતાં !
બહાણું વાયે વે'લાં નીસર્યાં
ને રાતે પાછાં વળતાં.

સોનાના ખેલ સવારમાં
ખેલ્યાં સૂરજ સંગે
રાતે રમાડશે ચંદ્રમા
રૂડે રૂપેરી રંજે.

શી રીતે આવું એ દેશમાં
મને કોણ ત્યાં તેડે ?
આવજે દોસ્ત તું એકલો
તારી વાડીને શેઠ.

ઉંચા કરી તારા હાથને
 ઉભો બે ઘડી રે'જે
 બાળા રાજા! તને તેડશું
 અમ મેઘલ દેશે!

ના રે બાપુ! મારી માવડી
 વાટયું જોશે ને રોશે!
 સુણી વાદળ કેરાં બાલૂડાં
 હસી જાય વિદેશે.

(સાખી)

તું બનજે મુજ ચંદ્રમા! હું બનું વાદળ-બાળ,
 અગાશીના આકાશમાં રમશું રમત રસાળ
 માડી મને બાળ બોલાવે-પેલાં

સાગરમાં વસનાર

પેલાં સાગરમાં વસનાર, માડી ! મને ખાળ બોલાવે
એનાં હૈયાં તે કેવાં હેતાળ, માડી ! મને રમવા બોલાવે

છાનાં કહે મારા કાનમાં
અમે ભમવા તે જાતાં,
દેશ વિદેશને કાંઠે
રૂડાં ગાયન ગાતાં.

આબે આંહી આવી નીકળ્યાં,
કાલે ક્યાં વળી જશું !
કોઈ હિસાબ ન રાખતું,
ક્યાંયે રાત રોકાશું !

હું રે પૂછું, મને તેડશે
તમ સંગમાં ગાવા ?
હૈયે મારે ઘણા કોડ,
દેશ વિદેશમાં જાવા.

આંખ વીંચી વીરા ! પાણી-
 ડાંમાં ઉતરજે તું ના'વા;
 તેડી જશું અમ દેશમાં,
 તને ભમવા ને ગાવા.

ના રે બાપુ ! મારી માવડી
 જૂરી જીવ જ દેશે !
 સૂણી સાગર કેરાં બાલુડાં,
 હસી જાય વિદેશે.

(સાખી)

હું મોળું જળનું બનું, તું પરદેશી તીર
 દેશાટન કરતો ફરું, તારે સકળ શરીર
 -માડી ! મને બાળ બોલાવે !

એવાં સાગરમાં વસનાર, માડી ! મને બાળ બોલાવે.
 એવાં વાદળમાં વસનાર, માડી ! મને બાળ બોલાવે.

ગામડાંના વિસામા

[બાર બાર વરસ નાવણી ગળાવી-ઢાળા]

નાનાં શાં ગામડાંના નાના વિસામા

ચોરો ને બીજો ચખૂતરો જ રે

ચોરે પૂછાય મારા બાપુનાં બેસણાં

ચખૂતરે ચોપટઢા જ રે !

ચોરે ડોલે છે રાજદરબાઢી ડાયરા

ચખૂતરે પંખીડલાં જ રે !

ચોરે પરભૂનાં ગીત ગાતા પટેલીયા

ચખૂતરે પારેવડાં જ રે !

ચોરે સાધૂડલાંને દેતાં સદાવ્રત

ચખૂતરે અણ્ય નીરતાં જ રે !

ચોરે બેસીને ધ્યાન રાખે છે ચોડીયાત
ચખૂતરે ધ્યાન વાણીયા છ રે !

ચોરામાં દેવ રામસીતાનાં જોડલાં
ચખૂતરે દેવ મોરલા છ રે !

ચોરે ઠાકોરજીની આલર અણુકે
ચખૂતરે ધૂધવાટા છ રે !

નાનાં શાં ગામડાંના નાના વિસામા
ચોરે ને ખીજે ચખૂતરે છ રે !

ગામડાના વિસામા : ૨ :

નાનાં શાં ગામડાંના નાના વિસામા,
વડલો ને બીજો ગોંદરો જ રે.

વડલે ગોવાળીયાની વાંસલડી વાગે,
ગોંદરે ગાયના ડીંહિરા જ રે.

વડલે મહીયારી તારી કામળી ફૂડે,
ગોંદરે ગાય તારાં પૂછડાં જ રે.

વડલે લતવારીઓની તાંસળી ઝબૂકે,
ગોંદરે ગાય તારાં શીંગડા જ રે.

વડલે રમે છે બાળ કન્યા કોળાંબડે,
ગોંદરે રમે બાળ વાછડી જ રે.

વડલે ગાજે છે ગામ-નારીના રાસડા,
ગોંદરે ગોકળીની વાંલડી જ રે.

વડલે દીપે છે દેવી માતાનીં ચુંદડી,
ગોંદરે છોડીયુંના છેડલા જ રે.

વડલે ઉડે છે દેવી માતાનો વાવટો,
ગોંદરે ગોકળીનું છોગલું જ રે.

વડલા હેઠે ધખે છે જોગીની ધૂણીયું,
ગોંદરે ગોકળોની તાપણી જ રે.

વડલાની છાંયડીમાં વાવડી હિલોળે,
ગોંદરે હિલોળતી તળાવડી જ રે.

વડલે બેસીને લોક લાવે ઉબળીયું,
ગોંદરે નીરતાં કપાસીયા જ રે.

વડલે રંધાય દેવી માતાની લાપસી,
ગોંદરે ગાવડીને ધૂધરી જ રે.

વડલે વરલાડી ! તારી માવડી વળામણે,
ગોંદરે વળામણે વાછડું જ રે.

વડલેથી દીકરીની વેદ્યું ઉઘલતી,
ગોંદરેથી ગૌ-ધેન ઘોળતાં જ રે.

વડલે મહીયરીયાનાં મીઠાં સંભારણાં,
ગોંદરે તે સાંભરે ગોરસી જ રે.

નાનાં શાં ગામડાંના નાના વિસામા,
વડલો ને બીજો ગોંદરો જ રે.

સૂરજ ! ધીમા તપો !

મારી મેંદીનો રંગ ઉડી જાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મારે કંકુનો ચાંદલો ચોળાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મારી વેણી લાખેણી કરમાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મારાં કાજળ નેણેથી ઝરી જાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મારી ચૂડી અણુમોલી તરડાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મારે સેંથેથી હીંગળો રેણાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મારી પાની સુંવાળી બળી જાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મારા કેમે નો પંથ પુરા થાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

જેને શોધું તે ફર સરી જાય રે

સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

દરિયો

[નાણું નાખ્યે દાદુભા ને મળે]

દરિયો ડોલે રે માઝમ રાતનો,
ઝૂલે જાણે પારણે મારો વીર રે ! મધરાતે માતા
રેતા વીરાની દોરી તાણતી.

છલકે મોજાં ને છોળો મારતાં,
ખુંદે જાણે ખોળલા મારો વીર રે ! મધરાતે માતા
રેતા વીરાની દોરી તાણતી.

આલમાંથી ચાંદો રેલે ચાંદની,
પાથરે જાણે વીરાના ઝોછાડ રે ! મધરાતે માતા
રેતા વીરાની દોરી તાણતી.

ઝલકે ઝલકે રે જળ માછલી,
ઝલકે જાણે વીર મારાની આંખ રે ! મધરાતે માતા
રેતા વીરાની દોરી તાણતી.

ઉઘડે ઉઘડે ને બીડાય તારલા,
 ઉઘડે જાણે મા-જયાન નેન રે ! મધરાતે માતા
 રાતા વીરાની દોરી તાણતી.

ઝબકે ઝબકે રે ઝીણી વીજળી,
 ઝબકે જાણે સોણલે મારે વીર રે ! મધરાતે માતા
 રાતા વીરાની દોરી તાણતી.

દરિયો ગાળે રે માઝમ રાતનો,
 માવડી જાણે વીરને હાલાં ગાય રે ! મધરાતે માતા
 રાતા વીરાની દોરી તાણતી.

દરિયો મલકે ને ડોલર ફીણ વળે,
 મલકે જાણે વીર મારાનાં મુખ રે ! મધરાતે માતા
 રાતા વીરાની દોરી તાણતી.

કાળૂડો રંગ

હાં રે મને વાલો છે

આલમાં ઉભેલી કે વાદળીનો કાળૂડો રંગ,

હાં રે બીજો વાલો છે

હીરલે મઢેલી મધરાતડીનો કાળૂડો રંગ.

હાં રે મને વાલો છે

ભાભી તણા ઘાટા અંખોડલાનો કાળૂડો રંગ,

હાં રે બીજો વાલો છે

માવડીનાં નેણાંની કીકીઓનો કાળૂડો રંગ.

હાં રે મને વાલો

ગોવાળણીની જાડેરી કામળીનો કાળૂડો રંગ,

હાં રે બીજો વાલો

ગોવાળ તારી મૂછો ને દાઢી તણે કાળૂડો રંગ.

હાં રે મને વાલો છે

કાગડા ને કોયલની પાંખ તણો કાળૂડો રંગ,
હાં રે બીજો વાલો છે

સીદ્ધી ! તારાં બાલૂડાં સીદ્ધકાંનો કાળૂડો રંગ.

હાં રે મને વાલો છે

ઇશ્વરે રચેલો રૂડો રૂપાળો કાળૂડો રંગ,
હાં રે એક દવલો છે

માનવીનાં મેલાં કે કાળજાંનો કાળૂડો રંગ !

લીલો રંગ

હાં રે મને મીઠો છે

મેહૂલાની બહાલી વનરાઈ તણો લીલૂડો રંગ,
હાં રે બીજો મીઠો છે
સૂડલાની પાંખે ભરીયેલ છેલ લીલૂડો રંગ.

હાં રે એક મીઠો

ભાભીની કાંચળીનો પાકો સુવાળો લીલૂડો રંગ,
હાં રે બીજો મીઠો
વીરાની આંટીયાળી એ પાઘડીનો લીલૂડો રંગ.

હાં રે એક મીઠો

મહાસાગરે ભરેલાં પાણી તણોય લીલૂડો રંગ,
હાં રે બીજો મીઠો
કણબીને વાડે ઝૂલંતી શેરડીનો લીલૂડો રંગ.

હાં રે મને મીઠો

પ્રભુજીની પીછી કેરો રંગેલ સર્વ લીલૂડો રંગ,
હાં રે એક કડવો
કો નાગણીના હૈયાના ઝેર તણો લીલૂડો રંગ !

પીળો રંગ

હાં રે મને ખ્યારો છે

આલમાં ઘુમન્તી એ વીજળીને! પીળેરો રંગ,

હાં રે બીજો ખ્યારો છે

બાગમાં ખીલેલી ચંપા કળીને! પીળેરો રંગ.

હાં રે મને ખ્યારો છે

લાલી કેરી વેણીના કેવડાને! પીળેરો રંગ.

હાં રે બીજો ખ્યારો છે

પીઠી ભરી લાડીને અંગ ઉઠ્યો પીળેરો રંગ.

હાં રે મને ખ્યારો છે

અંદ્ર સૂર્ય તારાનો તેજ ભર્યો પીળેરો રંગ,

હાં રે બીજો ખ્યારો છે

દીન તણા અંખા ઘરતીવડાનો પીળેરો રંગ.

હાં રે મને ખ્યારે છે
 પાદશાહ ! તારી કુલ-પામરીનો પીળેરો રંગ,
 હાં રે બીજો ખ્યારે છે
 ચીન કે જપાની બેની ! તમારો પીળેરો રંગ.

હાં રે મને ખ્યારે છે
 ઇશ્વરે દીધેલો આછો કે ઘેરો પીળેરો રંગ.
 હાં રે બહુ અકારે છે
 દોષ દેખનારી કે આંખડીનો પીળેરો રંગ.

રાતો રંગ

હાં રે મને રૂડો છે

લાભી કેરે ભાડે એ ટીલડીનો રાતૂડો રંગ,

હાં રે બીજો રૂડો

વીરાની શૌર્યઘેરી બે આંખડીનો રાતૂડો રંગ.

હાં રે એક રૂડો છે

માવડીને મીઠે એંથે ભરેલ રાતૂડો રંગ,

હાં રે બીજો રૂડો

બાલૂડી બહેન ! તારે હોઠે ઝરંત રાતૂડો રંગ.

હાં રે એક રૂડો

શુરવીરના જખમનાં શોણિત તણો રાતૂડો રંગ,

હાં રે બીજો રૂડો

પરદેશ જતા પિયુજની પ્રીત તણો રાતૂડો રંગ.

હાં રે એક રૂડો

વરલાડી ! તારી સોહાગણ ચૂડકીનો રાત્રીડો રંગ,

હાં રે બીજો રૂડો

વનની ચણેઠડીનો હોંગોળ ભર્યો રાત્રીડો રંગ.

હાં રે એક રૂડો

સહીયર તણી હથેળીમાં મેંદડીનો રાત્રીડો રંગ.

હાં રે બીજો રૂડો

અંધ્યાને હૃદય સળગી રહેતો મધૂર રાત્રીડો રંગ.

હાં રે એક રૂડો

કન્યાને હાથ રમતી કંકાવટીનો રાત્રીડો રંગ,

હાં રે બીજો રૂડો

બજરંગની ધજાનો ગગને ઉડતો રાત્રીડો રંગ.

હાં રે મને રૂડો

પરભૂજનો ઝૂજેલો અંસારે અર્વ રાત્રીડો રંગ.

હાં રે એક રૂડો

કોધાળ માનવીની કો' જીભ તણો રાત્રીડો રંગ !

હું દરિયાની માછલી

દરિયાના બેટમાં રે'તી

પ્રભુજીનું નામ લેતી

હું દરિયાની માછલી !

હાં રે મને બારણે કાઢવી નો'તી

હું દરિયાની માછલી !

જળની સાથે અમારે જનમ કેરી પ્રીતડી,

મરજો પ્રીત્યુંના તોડનારા

હું દરિયાની માછલી—દરિયાનાં

દરિયાનાં નીર મને પાતાળે ગોતશે,

આલ લગી મારશે ઉછાળા

હું દરિયાની માછલી—દરિયાનાં

તારલાનાં તેજ ઉગી ઉગી આથમશે,
ચંદ્ર કેને પાશે અજવાળાં

હું દરિયાની માછલી—દરિયાનાં

છીપલીની છાતીયેથી કોણ હવે ઝીલશે,
મ્હેં ઉઘાડી મોતીડાં રૂપાળાં

હું દરિયાની માછલી—દરિયાનાં

દરિયાના દેશથી વિછોડી,

દુનિયાસુ' શીદ જોડી !

હું દરિયાની માછલી !

આભના દીવડા

(ઢાળ—વનમાં બોલે ઝીણા મોર
કાયલ રાણી કિલોળ કરે રે લોલ.)

આભમાં આવડા શેના દીવા
કે દીવડા કેળે કર્યા રે લોલ !

દીવડે કેદિયે ન ખૂટ્યાં તેલ
કે કેળે તેલ પૂર્યાં રે લોલ !

આભમાં રે' એક અબધૂત જોગી
કે માથડે જટા મોટી રે લોલ.

આભના આસમાની દેરામાં
કે તપસી તપ તપે રે લોલ.

પ્રભુજીની આરતીને કાજે રે
કે તપસી વાલ્યો વણે રે લોલ.

અખધૂત આંખડલી નીચોવી
કે આરતી તેલે ભરે રે લોલ.

અખધૂત આંખડીયે ચટકંતો
કે મેહમંડ ધૂમી વળે રે લોલ.

અખધૂત ગેખ કેરા ગોખલામાં
કે કોડિયાં મેલી વળે રે લોલ.

અખધૂત મુખડાની કુંક મારે
કે દીવડા પ્રગટતા રે લોલ.

અખધૂત રોશનીનો રસિયો રે
કે રામને રાજી કરે રે લોલ.

દીવડે ઝળહળ ઝળહળ જ્યોતું
કે કેદિ ઓલવાયે નહિ રે લોલ.

દીવડે જરીયે આંખપ નાવે
કે વાયરા છો ને વાયે રે લોલ.

વાયરે ડળતાં મોટાં વહાણ
કે જંગી આડ પડે રે લોલ.

સાગરે પાણી પછાડા ખાયે
કે લાખ લાખ લોહ ઉડે રે લોલ.

કુંગરા ડોલે, મિનારા તૂટે
ગગનમાં આંધી ચડે રે લોલ.

વાર વાર માંડે વીજ કડાકા
કે બાર બાર મેઘ તૂટે રે લોલ.

તોય મારે આલને દીવડલે રે
કે જરીયે ન જ્યોતું હલી રે લોલ.

આલમાં આવડા શેના દીવા
કે દીવડા કેણે કર્યા રે લોલ !

આલનાં મોતી

આલમાં લટકે નવ લખ મોતી
કે મોતી કેણે મેઢ્યાં રે લોલ !

આલમાં અદ્ધર પદ્ધર રે'તી
કે એક મોરી માવડલી રે લોલ.

માવડીની મોલાતું અત મોટી
કે માંહી એકલાં જ વસે રે લોલ.

માવડીની આંખે તેજ અનોધાં
કે ઉઘમ એક કરે રે લોલ.

રાત દિન મોતીડલાં પરાવે
કે નવસર હારે ગુ'થે રે લોલ.

માવડીને દિવસે સૂરજ દીવે
કે રાતે આંદો બળે રે લોલ.

માવડી વાદળને હીંચાળે
કે રાત દિ' હીંચકતાં રે લોલ.

હીંચકે લટકે લાખ લાખ મોતી
કે લેધ લેધ પરોવતાં રે લોલ.

માવડી ! શીદ માંડ્યો છે હાર
કે પહેરતલ ક્યાં જઈ વસે રે લોલ ?

માવડીનો પૂતર એક પરદેશે
કે પૂણ્યની 'પોઠયુ' હાંકે રે લોલ.

આવશે પૂતર એક દિ' ઘેરે
કે માવડી વાઘ્યો જુવે રે લોલ.

માવડી તારલાનો કરી હાર
કે પુત્રને ખેરાવશે રે લોલ

મોતીડાં લાખ લાખ જૂગ જાતાં રે
કે ઝાંખાં નહિ પડે રે લોલ !

આલનાં ફુલો

આલમાં આવડી શી કુલવાડી
કે કુલડાં કેણે વાવ્યાં રે લોલ !

કુલડાં એક એકને નેધ બૂલું
કે રંગની લલક ભરી રે લોલ.

આલમાં બાલૂડો એક માળી
કે કુલનો ભારે ભોગી રે લોલ.

માળીએ દીઠલ ભેં આસમાની
કે પડતર જૂની પાની રે લોલ.

માળીએ દસ દિગપાળ તેડાવી
કે જોતર્યાં ડળ આજાં રે લોલ.

માળીએ ખેતરડાં ખેડાવ્યાં
કે મેરૂની કોશ કીધી રે લોલ.

માળીએ ખાતરડાં પૂરાવ્યાં
કે માણેક હીરા મોતી રે લોલ.

માળીએ ઓરણાંમાં ઓરાવ્યાં
કે હાસ હસમુખાં તણાં રે લોલ.

માળીએ ક્યારીઓમાં સીંચાવ્યાં
કે માનાં ધાવણુ મીઠાં રે લોલ.

માળીએ લાખ લાખ ટોચા રોક્યા
કે મોરલા પોપટ મેના રે લોલ.

કુળીયાં નખતર મોટાં ઝાડ
કે કુલના ફાલ ફાલ્યા રે લોલ.

ચડી ચડી આલગંગાની વેદ્યું
કે કુલડે લચી પચી રે લોલ.

કુલડાં નવરંગી સહુ ભાળે
કે કોઈને ફારમ નાવે રે લોલ !

આલમાં ખાલૂડો એક માળી
કે ફારમ માણી રહ્યો રે લોલ.

આલમાં આવડી શી કુલવાડી
કે કુલડાં કેણે વાવ્યાં રે લોલ !

આભના ચંદરવા

આભમાં ચાકળા ને ચંદરવા
કે આવડા કેળે ચોડ્યા રે લોલ !

આભમાં રે' એક રજપૂતાણી
કે મૈયર આણે આવી રે લોલ.

પરણ્યો ચારીયેથી ચાલ્યો છે
કે માંઢળ નથી છૂટ્યા એ લોલ;

ગાજતી ઘોડીએ ઘુઘરમાળ
કે રજપૂત રણે ચડ્યો રે લોલ.

જાય છે કામધેનના ચારનારા !
કે એકલો જુદ્ધ માંડે રે લોલ.

આવશે આણ ને પોર દિવાળી !
કે સુંદરી વાટયું જોતી રે લોલ.

વાટડી જોઈ જોઈ દિનડા ન ખૂટે
કે એણે ઉઘમ લીધા રે લોલ.

કંથને સંભારી સંભારી
કે હીરનાં ભરત ભર્યાં રે લોલ.

આભની ઓસરીમાં પાથરિયાં
કે આણલાં અતિ ઘણાં રે લોલ.

^૧ભરિયલ સાત રજ્યની સમગેરું
કે સાયબો કેડયે લેશે રે લોલ.

^૨ભરિયલ ધ્રુવ તારાની ઢાતું
કે અવચળ ધાવ ઝીલે રે લોલ.

^૩ભરિયલ વીંછીડાની વાધું
કે ઘોડલે ચડાવશું રે લોલ.

૧. સાતરજ્ય (સમર્પિ)નું નક્ષત્ર તલવારના આકારનું દેખાય છે.

૨. ધ્રુવતારો અવિચળ હોવાથી ઢાલનો ભાવ હોઈ છે.

૩. વીંછીડાનું નક્ષત્ર ઘોડાની વાધ (લગામ) જેવું દેખાય છે.

૪ ભરિયલ આલગંગાનાં તોરણ
કે ટોડલે મૂલાવશું રે લોલ.

૫ ભરિયલ ચાંદાનો વીંઝણલો
કે પિયુજને વાહર વા'વા રે લોલ.

૬ ભરિયલ હરણ્યોની ચોપાટયું
કે માંડશું રમતડી રે લોલ.

૪. આકાર-ગંગા આમને એક છેડેથી બીજાં છેડે લંબાયલી દેખાય છે, તેથી તોરણ સમી કહી છે.

૫. ચંદ્ર વીંઝણા સમ ગોળાકારે દેખાય છે.

૬. હરણીનું નક્ષત્ર ચોપાટ જેવું ચોખંડું હોય છે. વચ્ચે બીજાં ચાંદરડાં સોગડાં સરીખાં ભાસે છે.

ઉભાં રો ! રંગ વાદળી.

[ઢાળ-સોના ઇટોળી ડપા ખેડલું રે
નાગર ઉભા રો' રંગ રસિયા !]

લીલા છે મોર કાળી વાદળી રે
એક વાર ઉભાં રો રંગ વાદળી !

વરસ્યા વિણુ શાને વહ્યાં જાવ રે
એક વાર ઉભાં રો રંગ વાદળી !

ઝરે બાપૈયા ઝરે જાડવાં રે —એક વાર૦
નરસ્યા નદીયું તે કેરા તીર રે —એક વાર૦

જાજા દા'ડાના દીધા વાયદા રે —એક વાર૦
ખેદાં આશાએ બાર માસ રે —એક વાર૦

ઉંચા આકાશની અટારીએ રે —એક વાર૦
ઉભાં શાને વિખેરી વેણ્ય રે —એક વાર૦

ઓઢી છે ઇન્દ્ર-ધનુ ઓઢણી રે -એક વાર૦
 મેલ્યા બે છેડલા ઢળાંત રે -એક વાર૦
 આષાઢી બીજની આડ્યો કરી રે -એક વાર૦
 તારાની ટીલડી લલાટ રે -એક વાર૦
 કાંડે તે વીજ કેરી કાંકણી રે -એક વાર૦
 વાદળ-ગંગાનો ગળે હાર રે -એક વાર૦
 લાંબા તે કાળની વિભેગણી રે -એક વાર૦
 કાઠો છો કેને કાજ દોટ રે -એક વાર૦
 જળ રે દેવીની તમે દીકરી રે -એક વાર૦
 દાદા રૂડા તે રવિ ભાણુ રે -એક વાર૦
 જનનીની પ્રીત કયમ વિસર્યા રે -એક વાર૦
 દાદાના તાપ શે સે'વાય રે -એક વાર૦
 આવો આકાશની અધીશ્વરી રે -એક વાર૦
 પૃથ્વીનાં પંખીડાં પોકારે રે -એક વાર૦
 ટાંપી ટાંપીને મોર ટૌકીયા રે -એક વાર૦
 આવો અમીની ભરેલ ખેન રે -એક વાર૦

ચારણ-કન્યા

[ગિરમાં તુલસીશ્યામની નજીક એક નેસડું છે. જે વર્ષ પૂર્વે ત્યાંની હીરબાઈ નામની એક ચોદ વર્ષની ચારણ-કન્યાએ એકલીએ પોતાની વાછડીને મારનાર વિકરાલ સિંહને વાછડીનું માંસ ન ચાખવા દેતાં લાકડી વતી હાંકી મૂકેલો.]

સાવજ ગરજે !

વનરાવનનો રાજા ગરજે

ગર કાંઠાનો કેસરી ગરજે

ઐરાવત કુળનો અરિ ગરજે

કડય પાતળિયો જોદ્ધો ગરજે

મોહાં ફાડી માતેલો ગરજે

જાણે કેા જોગંદર ગરજે

નાનો એવો સમદર ગરજે !

કયાં કયાં ગરજે !

બાવળનાં ઝાળાંમાં ગરજે
કુંગરના ગાળામાં ગરજે

કણુખીના ખેતરમાં ગરજે
ગામ તણા પાદરમાં ગરજે

નદીઓની લેખડમાં ગરજે
ગિરિઓના ગોહુરમાં ગરજે

ઉગમણે આધમણે ગરજે
ઓરો ને આઘેરો ગરજે.

થર ! થર ! કાંપે

વાડામાં વાછડલાં કાંપે
કૂબામાં બાળકડાં કાંપે

મધરાતે પંખીડાં કાંપે
ઝાડ તણાં પાંદડલાં કાંપે

પહાડોના પત્થર પણ કાંપે
સરિતાઓનાં જળ પણ કાંપે

સૂતાં ને જાગતાં કાંપે
જડ ને ચેતન સૌએ કાંપે.

આંખ અમૂકે !

કેવી એની આંખ અમૂકે !

વાદળમાંથી વીજ અમૂકે

જોડે ઉગી ધીજ અમૂકે

જાણે બે અંગાર અમૂકે

દીરાના શણગાર અમૂકે

જોગંદરની આળ અમૂકે

વીર તણી અંઝાળ અમૂકે

ટમટમતી બે જ્યોત અમૂકે

સામે ઉભું મોત અમૂકે.

જડબાં ફાટે !

દુંગર જાણે ડાચાં ફાટે !

જોગી જાણે ગુફા ઉઘાટે !

જમ રાજાનું દ્વાર ઉઘાટે !

પૃથ્વીનું પાતાળ ઉઘાટે !

બરછી સરખા દાંત બતાડે
લસ! લસ! કરતી જીભ જીલાવે.

ખડાદર ઉઠે !

ખડકંદાર બિરાદર ઉઠે

ફરસી લેતો ચારણ ઉઠે

ખડગ ખેચતો આહિર ઉઠે

બરછી ભાલે કાઠી ઉઠે

ધર ધરમાંથી માટી ઉઠે

ગોખો હાથ રખારી ઉઠે

સોટો લઈ ધરનારી ઉઠે

ગાય તણા રખવાળો ઉઠે

હૃદયમલા ગોવાળો ઉઠે

મૂંછે વળ દેનારા ઉઠે

ખોખારો ખાનારા ઉઠે

માનું હૃદય પીનારા ઉઠે

જાણે આલ મિનારા ઉઠે !

ઉભો રે'જે !

ત્રાડ પડી કે ઉભો રેજે !

ગિરના કુત્તા ઉભો રેજે !

કાયર હુત્તા ઉભો રેજે !

પેટભરા ! તું ઉભો રેજે !

ભૂખમરા ! તું ઉભો રેજે !

ચોર-હુંટારા ઉભો રેજે !

ગા-ગોઝારા ઉભો રેજે !

ચારણ-કન્યા !

ચૌદ વરસની ચારણ-કન્યા

ચુંદડિયાળી ચારણ-કન્યા

શ્વત સુંવાળી ચારણ-કન્યા

બાળી ભોળી ચારણ-કન્યા

લાલ હીંગોળી ચારણ-કન્યા

ઝાડ ચડન્તી ચારણ-કન્યા

ખડાડ ધુમન્તી ચારણ-કન્યા

જેળનવંતી ચારણ-કન્યા

આગ-ઝરંતી ચારણ-કન્યા

નેસ-નિવાસી ચારણ-કન્યા
 જુગદમ્બા શી ચારણ-કન્યા
 ડાંગ ઉઠાવે ચારણ-કન્યા
 ત્રાડ ગજવે ચારણ-કન્યા
 હાથ હિલોળો ચારણ-કન્યા
 પાછળ દોડી ચારણ-કન્યા.

ભયથી ભાગ્યો !

સિંહણ તારો ભડવીર ભાગ્યો
 રણ મેલીને કાયર ભાગ્યો
 ડુંગરનો રમનારો ભાગ્યો
 હાથીનો હણનારો ભાગ્યો
 જોગીનાથ જટાળો ભાગ્યો
 મોટો વીર મુછાળો ભાગ્યો
 નર થઈ તું નારીથી ભાગ્યો
 નાનકડી છોડીથી ભાગ્યો
 અસ્ત્રીના સતથી એ ભાગ્યો
 સાચી હિમ્મતથી એ ભાગ્યો !

વીંઝણો

[દાળ-વડુવારને કોણ મનાવા જાય !]

આકાશે આ વીંઝણો કોણ વાય !
રજની રે ! તારો સદૂણો શશિયર રાણો વાય,
વીંઝણલામાં તારલિયાળી ભાત.

ધરતીમાં એ વીંઝણો કોણ વાય !
સરિતાજી ! તારો સાયબો સાયર રાણો વાય,
વીંઝણલામાં માછલિયાળી ભાત.

સરવર પાળે વાંઝણો કોણ વાય !
કોયલ ' તારો કંથ આંબો રાણો વાય,
વીંઝણલામાં મંજરિયાળી ભાત

વાડીમાં એ વીંઝણો કોણ વાય !
ઢેલડ ! તારો વર રે મોરલિયોજી વાય,
વીંઝણલામાં ચાંદલિયાળી ભાત.

પીંજર પેસી વીંઝણલો કોણ વાય !
 મેનાજી ! તારો પિયુડો પોપટ રાણો વાય,
 વીંઝણલામાં પીંછલિયાળી ભાત.

ગોખે બેસી વીંઝણલો કોણ વાય !
 નણદલબાનો વીર રે વાલોજી મારો વાય,
 વીંઝણલામાં રામ સીતાજીની ભાત.

માલા-ગુંથણ

[દાળ-મોર બોલે મધૂરી રાત રે
નીંદરા નાલે રે- એને મળતો]

મેં તો હરખેથી બેસી બેસી ગુંથી આ કુલડાંની માળા રે
તારે કંઠે આરોપવાને કાજે પરાવી એક માળા રે.

મને કામ સૂઝ્યાં ન કાંઈ ઘરનાં, હું શુધ બુધ ભૂલી રે
બેઠી ગુંથું બફલ કેરી છાંયે અકેલી ને અટૂલી રે.

એની ઘેરી ઘટામાં મોર મેના બાપૈયા ગીત ગાતાં રે
એની ડાળે પરભાત કેરા વાયુ હીંચીને લહેર ખાતા રે.

કુંજ-કળીઓને હેતે ટૂલવનાં પરભાત તે દિ ખીલ્યાં રે
એવાં સાથીના સાથમાંહી બેસી મેં કુલડાં આ ઝીલ્યાં રે.

એને કુલડે કુલડે જડ્યાં છે આંસુ તે દિનના સૂરજનાં ०
એની કળીએ કળીએ મઢ્યાં છે ગીતો તે દિનના પવનનાં રે.

તેના અણુયે અણુમાં રહ્યાં છે મહેકી ખ્યારાજી હાસ્ય તારાં રે
એવી માળા આરોપું તારે હૈયે, ઓ નેનના સિતારા રે !

વસંતની વનદેવી

[ઢાળ-કાન તારે તળાવ રૂમઝુમતી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, ચુંદડી વીસરી રે]

આજ કાગણુને કાગ, રૂમઝુમતી રમવા નીસરી;
• રમવા નીસરી, દુખડાં વિસરી રે-આજ૦

આજ કુલડાંને કાલ, કુલવંતી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, મન મીઠાં કરી રે-આજ૦

આજ ખેતર મોઝાર, અનદેવી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, કણુ ખોખા ભરી રે-આજ૦

આજ ગલને ગુલાલ છાટન્તી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, મુખ રાતાં કરી રે-આજ૦

આજ કેસુડાં ડાળ, રંગરેલી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, પટકુળ કેસરી રે-આજ૦

આજ આંખાને મહોર, મધુવંતી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, કરમાં મંજરી રે-આજ૦

આજ દખણાદે દ્વાર, મદદેલી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, પવનની પાંખડી રે-આજ૦

આજ દરિયાને તીર, અલબેલી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, જળની મોજડી રે-આજ૦

આજ કિલ કિલ ટૌકાર, કોયલડી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, મદલર આંખડી રે-આજ૦

આજ પૂનમને આલ, અનહુદમાં રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, ઉર આંદો ધરી રે-આજ૦

આજ સૂરજને તાપ, સળગન્તી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, ઝગમગ ચોદણી રે-આજ૦

આજ કરતી અંધોળ, નદીઓમાં રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, ભીંજવે ચૂંદડી રે-આજ૦

આજ આવળને કુલ પથ ભૂલી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, પીગુડી પાંલરી રે-આજ ૦

આજ કાંટાની વાડય, વીંધાતી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી નવલી વેલડી રે-આજ ૦

આજ પંખીને માળ, હીંચન્તી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી સુણુતી બંસરી રે-આજ ૦

આજ ફૂંપળને પાન, પગ દેતી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, કુમકુમ પાથરી રે-આજ ૦

આજ મેંદીને છોડ, મલકંતી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, નખલા રંગતી રે-આજ ૦

આજ સોળે શણગાર, શોભંતી રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, સુખલર સુંદરી રે-આજ ૦

આજ વનદેવી નાર, નવ ખંડે રમવા નીસરી;
રમવા નીસરી, વિભુની ઇશ્વરી રે-આજ ૦

કાંઠે રમનારાં

[ગોકૂળ ગામ સોયામણાં રે, જળ જમૂનાને તીર
ગિરધર ચારે ગાવડી, હાં રે ભેળા બળભદ્ર વીર
ગોકૂળ ગામ સોયામણાં—એ ઢાળ.]

દરિયાના તીર રળોઆમણા રે
રૂડાં રમે નાનાં બાળ;
નાતાં ગાતાં ને કાંઈ નાચતાં,
હાં રે હૈયે નથી કોની ફાળ
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં.

ઉંચે અનંત આલ થંભીયાં રે
વિના થોલ ને થડકાર;
નીચે નાચે રે નીલાં પાણીડાં,
હાં રે સદા ફીણાળાં શ્રીકાર
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં.

વેળુ દાબીને કરે ઘોલકી રે
 રૂડાં તરાવે છે બહાણુ;
 પાઠયેથી વીણી વન પાંદડાં,
 હાં રે ગુંથે હોડલાં સુબાણુ
 —કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં.

રમતાં તે બાલુડાંએ દીઠડાં રે,
 એવાં અચરજ બે ચાર;
 કયાં રે હાડ્યા આ મોટા કાફલા,
 હાં રે કોણે ડોળીઆં પતાળ
 —કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં.

મરજીવા મોતીડાંના લોભીયા રે
 ડોળે પાણીનાં પતાળ;
 વાણીડા લક્ષ્મી તણા લાલચુ,
 હાં રે હાડ્યા ખેડવાવેપાર
 —કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં.

બાલુડાં ન જાણે જળ ડોળતાં રે,
 નથી જાણતાં વેપાર;

કાંઠે બેસીને વીણું ફેડીઓ,
હાં રે વીણું શંખલાં બે ચાર
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં.

દરિયો ભેંકાર ભુરો ગાજતો રે,
હસે સાગરે બુવાળ;
હાલાં ગાતી રે બાણે માવડી,
હાં રે નાનાં બાલુડાંને કાન
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં.

આચીંતાં આલ ચડ્યા વાયરા રે,
ગડ્યાં કાળનાં નિશાન;
ડૂબ્યા મરજીવા મોતી વીણતા,
હાં રે ડૂબ્યાં વાણીડાનાં બહાણુ
—કાંઠે કિલોળે રૂડાં બાલુડાં.

મોતી માયાના મોટા લોભીયા રે,
મહીં પડી ખુવે પ્રાણ;
નાનાં નિરલોભી ઉભાં કાંઠે
હા રે કરે ગાન ગુલતાન
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં.

ખડેન હિન્દવાણી

[ઢાળ-લાવો લાવો રે બહાદુરખાં મીયાં હિન્દવાણી]

આવો આવો રે બહાદુર ઓ ખડેન હિન્દવાણી !
મેં તો આવતાં તુંને જાણી ખડેન હિન્દવાણી !

તારે અંતરે ઉજસ

તારે મોઢડે મીઠાશ

તારા શબ્દમાં સુવાસ

તને ઓળખી એ એંધાણે ખડેન હિન્દવાણી !

—આવો૦

દખાણુ દેશની દીઠી રે ખડેન હિન્દવાણી !

તારા કાળા લમર કેશ

તારા ખડાડી પુરૂષ-વેશ

તારો ડુંગરિયાળો દેશ

ધુમ્યા ઘોડલે જ્યાં શિવરાજ બહેન હિન્દવાણી !
 જેનાં લગવે નેજે રાજ બહેન હિન્દવાણી !
 લેવા હિન્દવાણીની સાર બહેન હિન્દવાણી !
 જેની ખળકી રૂઘિર-ધાર બહેન હિન્દવાણી !
 —આવો૦

ગોડ ખંગાળેથી આવો બહેન હિન્દવાણી !
 તારાં મૃગલી સમાં નેન
 તારે નયણે ભર્યાં ઘેન
 જાણે જમનાજીનાં બહેન

દીડી તળાવડીને તીર બહેન હિન્દવાણી !
 ન્હાતી નદીયું કેરે નીર બહેન હિન્દવાણી !
 તારાં વાયરે ઝુલે ચીર બહેન હિન્દવાણી !
 તું તો કાળકાની કુમારી બહેન હિન્દવાણી !
 તારી કેડયમાં ગાગર ખ્યારી બહેન હિન્દવાણી !
 —આવો૦

આવો કારિમરી કાલૂડી બહેન હિન્દવાણી !
 તારા નાવડીમાં નિવાસ
 તારા વાડીઓના વિલાસ
 માથે અવનવું આકાશ

જાણે કુંજની કોયલડી જહેન હિન્દવાણી !
 ગોરી ગલરૂડી ગાવલડી જહેન હિન્દવાણી !
 તારાં રૂપ તણા અંબાર જહેન હિન્દવાણી !
 એનો કોઈ નહિ રખવાળ જહેન હિન્દવાણી !

—આવો૦

આવો આવો રૂંદે પંજળી જહેન હિન્દવાણી !

તારાં સિંહ સમાં સંતાન
 જેને મરવામાં છે માન
 ઝુલે કમરમાં કિરપાણ

ધર્મવીરને ધવરાવતી જહેન હિન્દવાણી !
 ગીત ગુરૂનાં ગવરાવતી જહેન હિન્દવાણી !
 તારા ઘુંઘટ પટ ખોલ જહેન હિન્દવાણી !
 ઘોર શૌર્ય શબદ ખોલ જહેન હિન્દવાણી !

—આવો૦

દ્રાવિડ દેશની આવો રે જહેન હિન્દવાણી !

તારા માથડા કેરી વેણ
 જાણે નાગણી માંડે ફેણ
 તારાં હીરલે જડયાં નેણ
 મુખે ખટમધુરાં વેણ

તારે દેવ-દેરાં નવ માય જ્ઠેન હિન્દવાણી !
 તારી તોય લાબું લૂંટાય જ્ઠેન હિન્દવાણી !
 તારે સાગરે બાંધી પાજ જ્ઠેન હિન્દવાણી !
 રોજ્યઃ રાવણ કેરાં રાજ જ્ઠેન હિન્દવાણી !
 સીતાવરની રાજ્યે લાજ જ્ઠેન હિન્દવાણી !

—અવો૦

આવો રણધેલી રજપૂત જ્ઠેન હિન્દવાણી !

તારી ભોમ તપે રેતાળ
 સંગે નીરભર્યો મેવાડ
 ડુંગર દૈત સમા ભેંકાર
 માથે ગઢ કોઠાની હાર
 બોલે જૂગ જૂના ભણકાર

ધરમ ધેન ને સતી જ્ઠેન સાટ હિન્દવાણી !
 તારા સાયબા સૂતા મૃત્યુ-વાટ હિન્દવાણી !
 તારાં શીળ ચડયાં સળગન્ત ઘાટ હિન્દવાણી !
 એની જશ-જ્યોતુનાં ઝગમગાટ હિન્દવાણી !
 સૂરજ ભાણ સમોવડ પૃથવી-પાટ હિન્દવાણી !

—આવો૦

આવો સહુ મળી સંગાથ જહેન હિન્દવાણી !

આવો ઉતરો ગુજ્જર દેશ

જેની જોટડી લાંબે કેશ

દિલે સ્નેહ રંગીલે વેશ

ધ્રમે ગરબે માઝમ રાત જહેન હિન્દવાણી !

માથે ચુંદડી મોહન લાત જહેન હિન્દવાણી !

ગાતી સુખ દુઃખોની વાત જહેન હિન્દવાણી !

જેની ભેર પાંચાળી-બ્રાત જહેન હિન્દવાણી !

—આવો૦

તલવારનો વારસદાર

[દાળ-શેના લીધા મારા શ્યામ
અખેલડા આ શેના લીધા રે !]

ભેટયે જુલે છે તલવાર
વીરાળ કેરી ભેટયે જુલે રે.

ભીંતે જુલે છે તલવાર
બાપૂજી કેરી ભીંતે જુલે રે.

મારા બાપૂને જાહેન ! બે બે કુંવરિયા
બે વચ્ચે પાડયા છે ભાગ;
*હાં રે બેની ! બે વચ્ચે પાડયા છે ભાગ
વીરાળ કેરી ભેટયે જુલેરે.

*બધી કડીઓમાં બીજી ત્રીજી વાર આ રીતે ગવાશે તો રાસડો
ચગાવી રાસડો.

મોઢે માગી છે મોંલ મહેલાતું વાડીયું
 નાને માગી છે તલવાર
 હાં રે બેની ! નાને માગી છે તલવાર-વીરાજી૦

મોઢો મહાલે છે મોંલ મોડીની સાયબી
 નાનો ખેલે છે શિકાર-વીરાજી૦

મોઢો ચડિયો છે કાંઈ હાથી-અંખાડિયે
 નાનેરો ઘોડે અસવાર-વીરાજી૦

મોઢો કાઢે છે રોજ કાવા કસૂંબલા
 નાનેરો ધૂમે ધમસાણુ-વીરાજી૦

મોઢો પાઢે છે લાલ રંગીલે ઢાલીએ
 નાનો ડુંગરડાની ધાર-વીરાજી૦

મોઢો મઢાવે વેઢ વીંટી ને હારલા
 નાનો સજવે તલવાર-વીરાજી૦

મોટાને સોઈ હીર-ઝરિયાની આંગડી
 નાનાને ગેંડાની ઢાલ-વીરાજી૦

મોટો મંતાય સુણી શત્રુના રીડિયા
નાનેરો દે છે પડકાર-વીરાજી૦

મોટો ભાગ્યો છે સેન શત્રુનાં ભાળતાં
નાનેરો *ઝીંકે છે ઘાવ-વીરાજી૦

મોટો જીવ્યો છે પાય શત્રુના પૂજતો
નાનેરો સૂતો સંગ્રામ-વીરાજી૦

મોટરે મારી ! તારી કૃપાં લલવી
નાને ઉલ્લજ્યા અવતાર-વીરાજી૦

મોટાનાં મોત ચાર ડાઘુડે જાણિયાં
નાનાની ખાંભી પૂજાય-વીરાજી૦

ભેટયે જુલે છે તલવાર
વીરાજી કેરી ભેટયે જુલે રે !

ભીંતે જુલે છે તલવાર
ખાપૂજી કેરી ભીંતે જુલે રે !

બાણવા જેવા શબ્દો

અનલદઃ (લદ વિતાનું)	ખાંભી: ખાળીઓ
આકાશ	ગજ્યાં: વગજ્યાં
અસળ: નહિ સળેલું, સારું	ગભરડી: ગરીબ, પોચા
(અનાજ)	ગા-ગાઝારો: ગાયને મા-
અંકાશી: (આકાશી)	રનારો
અતિ ઉંચો.	ગુલેનાર: એ નામનાં પુલો
આંગડી: અંગરખું	ગેય: આકાશ
આંધી: (અંધી) વટોળિયાં	ગોકળી: ગોવાળ
ઓરણાં: અનાજની વા-	ગાદર: ગર્જર: ગુફા
વણી કરવાનું હળ	ગાઓ: છેડા ઉપર ગાંક-
કાંટય: ઝાડી	વાળી લાકડી
કાંકળી: કંકળ	ગાંદરા: ગામને પાદર ગાયોને
કૂંખ: ગર્ભ: પેટ	ઉભા રહેવાની જગ્યા
કાળાંબડો: ઝાડની નમેલી	ધમસાણ: લડાઈ
કાળીઓ, જેના	ધોળવું: (પશુઓને) સી-
ઉપર બાળકા	મમાં લાંકી જવાં
‘ઓળ કાળાંબડો’ રમે છે.	ધોલપી: રમત માટે બાંધેલાં
	ધર

ચખૂતરો: પક્ષીઓને દાણા
નાખવાનું ગામ વચ્ચેનું
સ્થળ. ઓટો અથવા
જીપી પણ કહેવાય છે.

ચાકળા } ધરતી ભીંત
ચંદરવા } : પર હીર મોતી
ના ભરેલા પડદા

ચૂલ: ચોટલો

જૂની પાની: જૂની

જૂવાળ: ભરતી

ટોડલો: આરણીની ઉપર અન્ને

આળુનાં બહાર રહેતાં

લાકડાં

ટોયા: ખેતરમાંથી પંખી

ઉડાડનાર

ટોયજી: ટખૂડી, લોટી

ગ્રધ: શખતી સાથે સ્મશાને
જનારાઓ

ડોલર ફીણ: ડોલર પુલ

જેવાં શ્વેત ફીણ

ડાયરા: ગામડાંનાં લોકોની

મંડળી

દેલડે: દેલ

નાંસળી: કાંસાનો વાટકો

થોભ: ટેકો

દખણાદું: દક્ષિણ દિશાનું

ધોરી: બળદ

નેવલે: નેવાં ઉપર

નખતર: નક્ષત્ર

નાવલી: એ નામની નદી છે

પતાળ: પાતાળ

પ્રવાલ: પરવાળાં

પનીઆરી: પાણી ભરતી સ્ત્રી

પેટાળ: ખીણ

અડકંદાળ: અંદૂક વાળા

ભતવારી: ખેતરે ભાત લઇ

જનારી સ્ત્રી

ભેર: મદદ

ભેંકાર: ભયંકર

મરજીવા: દરિયામાંથી

મોતી કાઢનારા

મહીયારી: ગોવાલણ

માઝમ રાત: મધ્ય રાત્રિ

મેઘલ: વાદળાંનું

મોલાત્યું: મહેલો

માટી: મરદ

રેળાયઃ ચોળાય	મેલમંડઃ અભાંડ
કાબેણીઃ કિંમતી	લાથેળીઃ લથેળી
લોટઃ ભોજન	લીલોરાઃ ગાયત્રી અંભો
વીંચવુંઃ મીંચવુંઃ બીડવું	લાલાંઃ લાલરહાં
વાંભડીઃ ગાય ભેંસને બોલા-	સરવરઃ સરોવર
વવાનો ગોવાળોનો અવાજ	શિવરાજઃ શિવાજ મહારાજ
વેકરોઃ વેકરી	શ્રીકારઃ સુદર
વેળુઃ વેકરી	શબ્દઃ શબ્દ

